

*Het verschil tussen leven en dood is soms
maar een paar millimeter...*

**De bevrijding van Tilburg door de Prinses Irene Brigade
24 - 27 oktober 1944**

Onderzoeksseminar III – Clausewitz

Martijn Pijnenburg

3006832

ma.pijnenburg@gmail.com

Aantal woorden: 8697

Docent: dr. Giliam de Valk

Datum: 22 januari 2009

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. Theoretisch kader	5
<i>Clausewitz – Schlüssel des Landes – Frictie - Zwaartepunt</i>	
2. Strategische ligging van Tilburg	8
<i>Market Garden – Bevrijding van Noord-Brabant – Ligging van Tilburg</i>	
3. Frictie en Tactisch Zwaartepunt	12
<i>Terrein ten zuiden van Tilburg – Frictie – Broekhoven</i>	
4. Een hoofdrol voor de Irenebrigade	16
<i>Verloop oorlog – Verloop Slag om Tilburg – Rol Irenebrigade</i>	
Conclusie	26
Gebruikte bronnen: Literatuur en Archieven	27
Illustratieverantwoording	28

Inleiding

De Bevrijding van Tilburg en de Prinses Irene Brigade

De geschiedenis van de stad Tilburg is voor mij een lieu de memoire. Een groot en belangrijk deel van mijn familiegeschiedenis speelt zich er af. Niet op zijn minst doordat ik er zelf menig voetstap heb staan in mijn jeugd. Meer dan dat ben ik verbonden met de stad, doordat mijn grootmoeder er haar gelukkige jeugd jaren heeft geleefd, de jaren waarop ze later zo vaak zou terugkijken. Mijn oma, Annie Huitenga – Gertsen (1920-2008), dochter van een militair, een Ireneman, en later met een van zijn collega-veteranen getrouwd, had oog voor de mooie verhalen van vroeger. Vol vreugde vertelde zij ze, de pronkstukken uit onze familiegeschiedenis.

Door het vertrek van haar vader naar Engeland, in de meidagen van 1940, en haar huwelijk met een van zijn jongere collega's, in 1948, hebben de Tweede Wereldoorlog en de Koninklijke Nederlandse Brigade "Prinses Irene" een groot stempel op haar leven gedrukt. Ze vertelde er zoveel mogelijk over, om de verhalen levend te houden. Over de stad Tilburg, over de verwoestingen die de oorlog er had aangericht, en over de gebeurtenissen in Engeland, voor zover zij er notie van had. In mijn onderzoek borduur ik voort op de verhalen van mijn oma. Zij gaf mij de aanzet, zij heeft mij de interesse voor Tilburg en de oorlog bijgebracht. De verhalen moeten niet worden vergeten, en zo geldt het ook voor de Prinses Irene Brigade. De bevolking van Tilburg had sinds mei 1940 onder het Duitse juk geleefd, maar tussen 24 en 27 oktober 1944 werd zij bevrijd van de Duitse bezetter. Dit ging echter niet zonder slag of stoot. De Prinses Irenebrigade, bestaande uit Nederlandse militairen die sinds 1940 in ballingschap in Engeland hadden geleefd, mocht hoogstpersoonlijk de stad bevrijden. Althans, zo spreekt de overlevering. Een overlevering die menigmaal is betwist.

In deze studie wil ik gaan onderzoeken hoe de bevrijding van de stad Tilburg tussen 24 en 27 oktober 1944 tot stand is gekomen, en in hoeverre de Koninklijke Nederlandse Brigade "Prinses Irene" een hoofdrol heeft vervuld in de bevrijding van de stad. Die vraag hoop ik te kunnen beantwoorden in drie inhoudelijke hoofdstukken. Naast een theoretisch kader, dat nog nader wordt toegelicht, zal ik onderzoeken of de stad Tilburg van enige strategische betekenis was voor de Geallieerde troepen, in hoeverre de aanvallende troepen bij hun krijgsverrichtingen in en om Tilburg hinder hebben ondervonden, en tenslotte wat de rol van de Irenebrigade was in de bevrijding van de stad; was de brigade daadwerkelijk bevrijder van de stad of is dit een naoorlogse veteranenmythe?

Al deze vragen zal ik beantwoorden in het kader van de wereldberoemde studie van de Pruisische strateeg en generaal Carl von Clausewitz (1780-1831), die na zijn dood met zijn meesterwerk *Vom Kriege*

de wereld heeft veroverd. Een standaardwerk voor de militair strateeg, dat nog nooit eerder op de bevrijding van de stad Tilburg is toegepast.

De werken, die zijn verschenen over deze vier dagen nationale krijgsgeschiedenis, zijn hiertoe niet toereikend. Dat Clausewitz wordt toegepast op een lokale gebeurtenis, is in mijn ogen een uitzonderlijke zaak in Nederland. Veelal wordt de strateeg op hoger niveau binnengelaten in de bestudering van de Tweede Wereldoorlog, tenzij het om een wereldberoemde operatie gaat, zoals de Operatie Market Garden in september 1944.

De bevrijding van Tilburg is door enkele auteurs uitstekend beschreven, een prima basis voor mijn onderzoek. In *Uitzinnige vreugde in een stad vol zorgen. De bevrijding van Tilburg* (2004) geven Ad de Beer, historicus, en gemeentearchivaris Ronald Peeters een goed overzicht van de gebeurtenissen tijdens de bevrijding van Tilburg, met name gezien vanuit de bevolking. Het boek geeft daarnaast zeer goede militaire overzichten. Militair historicus Herman Roozenbeek geeft in zijn studie *Tilburg als militaire stad* (1993) een overzicht van alle militaire handelingen in de stad Tilburg tijdens de oorlogsjaren en gedurende de bevrijding. Voor de geschiedenis van de Prinses Irene Brigade zijn onder meer *Koninklijke Nederlandse Brigade Prinses Irene* (1991) van H.A.R. Smidt en *Om nooit te vergeten* (1985) van L.R. van Vliet goede overzichtswerken, maar worden in zijn geheel vanuit de herinnering van de veteranen geschreven. Het nu volgende onderzoek zal voor zowel de beschrijving van de stad Tilburg tijdens de bevrijding in oktober 1944, als voor de objectieve geschiedenis van de Prinses Irenebrigade van aanvullende waarde zijn.

1

Theoretisch kader

Carl von Clausewitz – Vom Kriege

Clausewitz

In 1832 werd het meesterwerk van de Pruisische generaal Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz (1780-1831), *Vom Kriege*, postuum gepubliceerd door zijn weduwe, gravin Marie von Brühl. In latere jaren zou dit werk een grote invloed krijgen op de militaire strategie, een invloed die voortduurt tot op de dag van vandaag. In de acht boeken die zijn magnum opus telt, komen verschillende aspecten van de oorlogvoering aan bod, van voorbeelden op tactisch niveau tot de strategische rode lijnen die in iedere oorlog kunnen worden gezien. In onderstaande paragrafen drie termen van Clausewitz die nader moeten worden toegelicht. Schlüssel des Landes, Frictie en het Zwaartepunt, hier op operationeel niveau. Deze drie termen zullen gedurende het onderzoek meerdere malen worden gebruikt.

Schlüssel des Landes

In zijn zesde boek van *Vom Kriege* gaat Clausewitz in op wat hij *Schlüssel des Landes* noemt. Een sleutel tot het land, in mijn ogen de beste vertaling van deze term, is in zijn ogen een zeer dubbel begrip. De een spreekt van een groot open gebied, de ander van de zwaarst verdedigde posities in een land. Om duidelijkheid te creëren licht Clausewitz zijn term toe als:

“een gebied dat men in zijn bezit moet hebben, voordat de opmars in vijandelijk gebied kan worden geriskeerd”.

Hij vervolgt een pagina verder, dat

“het vanzelfsprekend [is], dat elk land een aantal punten van uitzonderlijk belang heeft, waar een aantal wegen samenkomt, waar gemakkelijk voorraden kunnen worden opgeslagen, en waar je gemakkelijk een aantal richtingen op kan gaan, in het kort: een positie die je meerdere opties geeft en meerdere voordelen oplevert.”¹

De Schlüssel des Landes is dus een stad of regio, welke een sleutelrol vervult in het groter strategisch geheel.

¹ Carl von Clausewitz, *On War*, ed. en vert. Michael Howard en Peter Paret 11^e ed., Princeton, New Jersey, 1993) boek VI, hoofdstuk 23, pp. 551-552. Wanneer Clausewitz wordt aangehaald, zullen hierbij het boek (in Romeins cijfer) en hoofdstuk worden genoteerd, gevolgd door het paginanummer in deze editie.

Fricctie

Een tweede Clausewitziaanse term is 'frictie', kort gezegd het verschil tussen een oorlog op papier en een oorlog in werkelijkheid. In boek 1 van *Vom Kriege* omschrijft Clausewitz frictie als volgt:

"Talloze kleinere incidenten – de incidenten die je niet kunt voorspellen – culminereren tot een punt waarop de geleverde inspanningen niet de gewenste resultaten leveren en men zo niet het beoogde doel bereikt".²

Meer beeldend heeft Clausewitz zijn term omschreven in boek 1 van zijn *Vom Kriege*:

"Krijgsverrichtingen zijn als bewegingen in een tegenwerkend element. Zoals lopen de meest natuurlijke en gemakkelijke beweging is, is lopen in het water moeilijker dan lopen op het land. In de oorlog is het dus ook moeilijk om met normale inzet een voldoende resultaat te behalen. Een theoreticus is als een zwemleraar, die zijn leerlingen de zwembewegingen op de kant laat maken. Zij die niet aan zwemmen denken, vinden de bewegingen grotesk en overdreven. Zo zullen ook de theoretici, die nooit hebben gezwommen, of nooit hebben leren generaliseren vanuit hun eigen ervaring, niet praktijkgericht maar een lachertje zijn: zij leren alleen wat algemene kennis is: hoe te lopen."³

Zwaartepunt

Het zwaartepunt van een militaire operatie is die plek waar de grootste troepenconcentratie plaatsvindt. Om een land in bezit te nemen, moet de aanval deze beslissende plek innemen, om een verdere opmars te kunnen maken, of deze te kunnen vergemakkelijken. Clausewitz vond het zwaartepunt met name belangrijk als middel om de grote veldslag te winnen. Nadat Clausewitz zijn idee aan de wereld had bekendgemaakt, zou het 'zwaartepunt' een ingeburgerd begrip worden voor de militaire strategie en tactiek.⁴ In zijn vierde en zesde boek geeft Clausewitz duidelijke omschrijvingen van zijn begrip "zwaartepunt":

"Alle inspanningen en omstandigheden van de oorlog worden verenigd en samengevoegd tot een maximaal effect in de voornaamste veldslag. Het samenvoegen van troepen in een groot geheel, (...) laat de intentie zien van een strijdende partij, die deze massa in één grote slag wil gebruiken."⁵

"Een zwaartepunt wordt altijd gevonden waar de massa het meest is geconcentreerd. Dit laat het meest doeltreffende doel voor een aanval zien, bovendien is de zwaarste aanval een aanval door het zwaartepunt. (...) De strijdende partijen zullen dus zwaartepunten bezitten, welke, door hun beweging en richting, de rest besturen; deze zwaartepunten zullen worden gevonden waar de strijdkrachten het meest worden geconcentreerd."⁶

² CLAUSEWITZ, *On War*, boek I, h7, 138.

³ CLAUSEWITZ, *On War*, boek I, h7, 139.

⁴ BEATRICE HEUSER, *Reading Clausewitz* (Londen 2002) 74-75.

⁵ CLAUSEWITZ, *On War*, boek IV, h11, 307.

⁶ CLAUSEWITZ, *On War*, boek VI, h27, 587.

In mijn bestudering wil ik het zwaartepunt op tactisch niveau gaan onderzoeken. Dit kan liggen in een bepaalde defensieve stelling, een buurt, stad of regio.

2

Strategische ligging van Tilburg

Schlüssel des Landes?

Tijdens de oorlog werd Tilburg zwaar getroffen door het krijgsgeweld. Zowel voor, tijdens als na de Duitse bezetting had de stad zwaar te lijden onder de krijgsverrichtingen. Veel Geallieerde bommen en granaten zouden op de stad terechtkomen tijdens de bevrijding van Brabant, ook hier diende Tilburg als hart van de provincie. Waar het voor de oorlog een economisch centrum was geweest, was de stad tijdens de oorlog de uitvalsbasis voor de Duitsers in Noord-Brabant geworden. Een van de drie bataljons van de Grüne Polizei in het bezette Nederland was in de net voor de oorlog opgeleverde Willem II-kazerne gelegd, in de Kromhoutkazerne werd een onderdeel van de Luftwaffe gestationeerd, later vervangen door Nederlandse SS'ers.⁷ Dat een dergelijke activiteit van de Duitsers plaatsvond in Tilburg, kwam mede door de faciliteiten die er waren. Maar dat er vier dagen lang om de stad is gevochten, van 24 tot 27 oktober 1944, is een niet te verwaarlozen gegeven. Had de stad Tilburg enige strategische betekenis, en zo ja, in welk opzicht? Was het bijvoorbeeld een Clausewitziaanse Schlüssel des Landes?

Ik zal dit proberen uit te zoeken door in het kort het verloop van de Operatie Market Garden uit te schetsen, de operatie die een grote invloed op de bevrijding van Zuid-Nederland heeft gehad. Daarnaast zal ik in het kort een beschrijving geven van de oprukkende beweging richting Tilburg en de achtergrond van deze specifieke beweging.

Operatie Market Garden

Op 17 september 1944 werden door de Britse en Amerikaanse luchtlandingstroepen twee offensieven geopend: een om de bruggenhoofden bij Arnhem, Nijmegen, Grave en Son te veroveren ("Operatie Market") en een tweede die de opmars van het Britse Tweede Leger richting Arnhem zou gaan inluiden ("Operatie Garden"). De twee operaties zouden later onder de gezamenlijke noemer "Operatie Market Garden" bekend worden.⁸

De Britse generaal Bernard Law Montgomery (1887-1976), ontwerper van het plan, en generaal Dwight D. Eisenhower (1890-1969), de Amerikaanse opperbevelhebber van de Geallieerde troepen in Europa, waren van mening dat door de verovering van Berlijn de val van het Derde Rijk een feit zou zijn. Om vanuit Noord-Frankrijk op te rukken naar de hoofdstad van Duitsland, moest volgens Montgomery een route worden gekozen door Nederland en het Ruhrgebied, waar de bruggen over de Waal bij Nijmegen,

⁷ H. ROOZENBEEK, *Tilburg als militaire stad* ('s-Gravenhage 1993) 82.

⁸ L. DE JONG, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 10a Het laatste jaar I* ('s-Gravenhage 1980) 240.

die over de Rijn bij Arnhem, over de Maas bij Grave en het Wilhelminakanaal te Son een cruciale rol speelden in de geallieerde opmars. Een andere optie was die van een offensief over land richting Wesel, maar hiervoor moest de Westwall worden gepasseerd, een obstructie die boven de Rijn niet was doorgetrokken. Hoewel generaal Miles Dempsey, bevelhebber van het Britse Tweede Leger, niet positief stond tegenover Market-Garden, ging hij overstag toen een tweede reden voor deze operatie werd gemeld. De operatie was in het bijzonder belangrijk voor Engeland, dat sinds 8 september vanuit Wassenaar werd bestookt met Duitse V2-raketten. De aanval op Nederland was noodzakelijk.⁹

Het grote luchtlandingsoffensief werd in gereedheid gebracht. Op 17 september kwam het tot een daadwerkelijke aanval. De 'Luchtarmada' liet op de bevolking van het zuiden van het bezette Nederland een grote indruk achter. Er werd gejuicht, hele volksstammen liepen uit om de bevrijders binnen te halen. Zo ook in Tilburg en Den Bosch. De reacties waren euforisch, en keerden zich vooral tegen de machteloze Duitsers, zo is de overlevering. Ook historicus Loe de Jong haalt een reactie aan van een toeschouwer in Den Bosch:

"De daken zien zwart van de toeschouwers, de een joelt en juicht, de ander is sprakeloos en heeft een brok in de keel, men zoekt naar oranjedoeken, vlaggen worden uitgelegd, handen worden geschud, tranen weggepinkt. En de Moffen??? Het eerste halfuur kunnen ze geen tien tellen: ook voor hen is dat te machtig. Tegen zo iets staan geen voorschriften in hun militair zakboekje! Dan rennen ze naar de wapens, en schieten, schieten dat ze doen, tot zelfs met geweren en revolvers toe!"¹⁰

De afloop van de operatie, die een van de grootste militaire operaties van de twintigste eeuw is geworden, geniet inmiddels ruime bekendheid. Verdere uitleg over de gehele operatie is in mijn ogen in dit verband niet noodzakelijk. Wel zal ik hier de opmars vanuit België via Eindhoven, Son en Grave nader verklaren.

Market Garden in het Zuiden: de Bevrijding van Noord-Brabant

De operatie Market Garden was, naast de luchtlandingen rondom Arnhem en Nijmegen, afhankelijk van goede aanvoerlijnen. Voor de aanvoer van troepen en materieel hadden de geallieerden slechts een enkele weg beschikbaar, die vanuit Beeringen in België via Valkenswaard, Eindhoven, Son, Veghel en Uden bij de brug van Grave uitkwam. Door de Amerikanen werd het weggedeelte tussen Son en Grave al snel 'Hell's Highway' genoemd. De Duitse tegenstand was heviger dan verwacht, waardoor de aanvoer voor Nijmegen en Arnhem grotendeels uitbleef. Zondag 17 en maandag 18 september begon zware Duitse tegenstand, die op donderdag 21 september leidde tot het afsnijden van *Hell's Highway* door de

⁹ DE JONG, *Het Koninkrijk* 10a, 310-313, en Ben SCHOENMAKER, 'Arnhem: de John Frostbrug. Market Garden en de uitgestelde bevrijding', in: Wim VAN DEN DOEL ed., *Plaatsen van herinnering. Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2005) 163-169, waarin: 162-164.

¹⁰ DE JONG, *Het Koninkrijk* 10a, 329.

107^e Duitse *Panzerbrigade*. Na hevige gevechten namen de Amerikanen de weg weer over, om hem op 24 september voor twee dagen aan de Duitsers te verliezen. Kortom: de aanvoer over *Hell's Highway* was een van de essentiële missers van de Operatie Market Garden.¹¹

Na de mislukking van Operatie Market Garden werd de zogenaamde *corridor* vanuit België naar Nijmegen en Arnhem, die op punten zo smal was als '*Hell's Highway*', te verbreden in oostelijke en westelijke richting. De corridor werd nu aan drie zijden door Duitsers omringd! In het oosten werden zware gevechten geleverd; de Duitse tegenstand was groot door de korte aanvoerlijnen. De omslachtige aanvoerlijnen van Duitsland naar het gebied ten westen van de corridor leidde tot een moeizame Duitse verdediging; er werd vrijwel alleen vernield en naar verloop van tijd teruggetrokken tot achter het Hollands Diep, de Bergse Maas en de Maas.¹²

De bevrijding van het gebied ten westen van de corridor ging dus vrij gemoedelijk. Er werd echter wel hevige tegenstand geleverd in de drie grote bezette Brabantse steden: Den Bosch, Tilburg en Breda.¹³

De ligging en rol van Tilburg

Het krachtige geallieerde offensief ten westen van de corridor trok vanuit Turnhout en Poppel in de richting van Midden-Brabant, waarin Tilburg de belangrijkste stad was. De geallieerden hadden de hoop, de Duitse stellingen te doorbreken, door te stoten tot de Maas en zo de Duitse terugtocht vanuit het gebied achter Den Bosch tegen te houden. Het offensief, dat werd ingezet door de 49ste Britse Riding Divisie, onderdeel van het 1ste Britse legerkorps en het 1^e Canadese Leger, was niet alleen. De 1ste Poolse pantserdivisie trok iets ten westen van deze divisie op naar Baarle-Nassau. Direct werd een Duits tegenoffensief ingezet, door de Kampfgruppe Chill naar de zuidflank van de sector Tilburg te dirigeren. Op 5 oktober sloeg de gevechtsgroep de Britse 146ste Brigade terug, die als enige eenheid van de 49ste divisie was doorgestoten richting Tilburg. Slechts 9 kilometer was de eenheid verwijderd van de stad Tilburg, toen ze door Chill naar Poppel werd teruggedrongen. De Tilburgse bevolking, euforisch over een op handen zijnde bevrijding, werd nogmaals zout in de wonde gestrooid, door twee buitgemaakte Britse Carriers en een Sherman tank in het Sportpark aan de Goirleseweg tentoon te stellen.¹⁴

Een maand eerder was het nut van de stad Tilburg als centraal logistiek centrum voor de Duitse tegenaanval gebleken. In de nacht van 4 september werden, terwijl de bevolking vol spanning een bevrijding afwachtte, Duitse soldaten en materieel in groten getale op het station van Tilburg verzameld,

¹¹ DE JONG, *Het Koninkrijk 10a*, 363-366.

¹² W. KLINKERT, 'Militaire presentie in vrede en oorlog', in: H.F.J.M. VAN DEN EERENBEEMT, *Geschiedenis van Noord-Brabant 2 Emancipatie en industrialisering 1890-1945* (Amsterdam 1997) 80-88, waarin: 86-87, en DE JONG, *Het Koninkrijk 10a*, 460.

¹³ DE JONG, *Het Koninkrijk 10a*, 460-472.

¹⁴ ROOZENBEEK, *Tilburg als militaire stad*, 86.

om een nieuw front bij het Albertkanaal op te bouwen. Dergelijke handelingen vonden in de weken voor de bevrijding enkele malen plaats; Tilburg diende als logistiek centrum voor de tegenaanval.¹⁵

Een Clausewitziaanse *Schlüssel des Landes* kunnen we Tilburg voor Nederland niet noemen. Toch is het overduidelijk dat Tilburg een zekere regionale rol van betekenis had. De terugtrekking van Duitse troepen richting Hollands Diep, Bergse Maas en Maas kon ten dele worden verhinderd, wanneer Tilburg snel zou vallen. Als hart van Brabant zou Tilburg ook kunnen functioneren als logistiek centrum voor de geallieerden, zoals deze ook in Duitse tijd had dienstgedaan. Geen *Sleutel tot het land*, wel een *Sleutel tot de regio*. Het gaat hier echter om een vrij kleine strategische rol van de stad. De verbreding van de corridor was een belangrijker strategisch element, waartoe ook de bevrijding van Tilburg kan worden gerekend. Een bredere basis om de oprukkende beweging in de richting van het noorden van Nederland, maar vooral het Duitse Ruhrgebied te maken, zoals de generaals Montgomery en Eisenhower met de Operatie Market Garden hadden gewenst.¹⁶

¹⁵ Ad DE BEER en Ronald PEETERS, *Uitzinnige vreugde in een stad vol zorgen. De bevrijding van Tilburg* (Tilburg 2004) 11-12.

¹⁶ KLINKERT, 'Militaire presentie', 86-87.

3

Frictie en Tactisch Zwaartepunt

Terreinschets Tilburg – Broekhoven

Begin oktober 1944 trokken troepen van de 49ste Britse Riding Divisie vanuit België op naar het noorden. De stad Tilburg werd tot op negen kilometer genaderd, zo was in het vorige hoofdstuk te lezen. Maar een bevrijding bleef vooralsnog uit. Duitse tegenstand, voornamelijk van de Kampfgruppe Chill, drong de Britten terug tot op Belgisch grondgebied. Dat het gebied rondom Tilburg, ten westen van de zo belangrijke Geallieerde corridor, nog niet was bevrijd, was geen wonder. Tilburg was een moeilijk in te nemen stad, en bovendien waren de omstandigheden niet ideaal. Nu de Britse, Poolse en Amerikaanse troepen het hart van Brabant binnentrokken, werd het pas goed duidelijk. Frictie speelde zo een belangrijke rol in de bevrijding van de oude textielstad. In hoeverre hebben de Geallieerde troepen in de bevrijding van Tilburg met frictie te maken gehad? Bovendien concentreerde de Geallieerde aanval, net als de Duitse verdediging, zich met name op het buurtschap Broekhoven, de industriewijk van de stad. Waarin was Broekhoven zo belangrijk voor het verdere verloop van de krijgsverrichtingen? Was het een Clausewitziaans zwaartepunt op tactisch niveau?

Terrein ten zuiden van Tilburg

Het terrein rondom Tilburg was een bijzonder goed te verdedigen terrein. Aan de Noord- en Oostzijde werd de stad omringd door het Wilhelminakanaal, hetzelfde kanaal dat bij Son door de Amerikaanse luchtlandingstroepen moest worden ontzet tijdens de Operatie Market Garden. Voorbij het Wilhelminakanaal lagen de dorpen Berkel, Enschoot en Heukelom, en even verder Oisterwijk en Moergestel. Aan de Zuidzijde werd Tilburg afgesloten door twee kleine stroompjes, de Oude- en de Nieuwe Ley, die parallel aan elkaar liepen en ten Noordoosten van Tilburg uitmondde in de Dommel. Aan de Tilburger oever van de Nieuwe Ley lag het buurtschap Broekhoven, waar zich veel industrie bevond. Over de Nieuwe- en de Oude Ley heen lagen de dorpen Goirle in het Zuidwesten en Hilvarenbeek en Diessen in het Zuidoosten. De westzijde van de stad lag open en had geen natuurlijke barrières.¹⁷

Het gebied rondom Tilburg kenmerkt zich, volgens het Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden van Van der Aa, als:

¹⁷ Over de Oude- en Nieuwe Ley, zie: A.J. VAN DER AA, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden 7* (Gorinchem 1846) 162.

“een woeste heide met vele plassen of vennen, waarvan hier en daar gedeelten ontgonnen en beboot worden ... Men heeft er vele heiden, doch .. [ook] bebouwde grond, zoo aan zaailanden en weiden, als bosch en schaarhout, benevens ... uitgestoken moervelden, putten en blekelingsvelden. De grond is over het algemeen schraal en zandig, doch op sommige plaatsen met vruchtbaren zwarte grond of bleeke klei overdekt.”¹⁸

Dat het gebied stedenbouwkundig is veranderd in de jaren na 1848, staat duidelijk vast. De fabrieken in Tilburg zorgden voor een groei van werkgelegenheid, die verstedelijking met zich meebracht. De grondsoorten zijn in de jaren echter niet veranderd, waardoor mij het Aardrijkskundig Woordenboek van Van der Aa nog steeds een betrouwbare bron in dit onderzoek lijkt.

Het gebied ten zuiden van Tilburg, in de driehoek Tilburg/Broekhoven – Goirle – Hilvarenbeek is in mijn ogen te typeren als een bebouwde zandgrond, die hier en daar door bossen, vennen en plassen is opengeslagen. Het veen is een hindernis, vooral bij zware regenval. De bossen zijn de enige vorm van beschutting op het land, waardoor het een bijzonder moeilijk te betreden gebied is bij gevechtshandelingen. Als grens van dit gebied liggen de twee riviertjes, de Oude en Nieuwe Ley, die de natuurlijke barrière vormen tussen Tilburg en het gebied ten zuiden van de stad.

Frictie

Het weer van de laatste drie maanden van 1944 kende zijn gelijke niet in de afgelopen eeuw. Sinds 1864 had het niet meer zo hard geregend in het zuiden van Nederland; in oktober viel bijna anderhalf keer zoveel regen als normaal gesproken gebeurde. Doordat de waterstand op de rivieren extra hoog was, kon de Duitse bezetter – naar oud Hollands gebruik – nieuwe lager gelegen gebieden onder water zetten. Daarbij was het oprukken moeilijk: er was slechts beperkte luchtsteun mogelijk en er zat weinig snelheid in de aanvallen.¹⁹

De gevolgen voor het gebied bezuiden Tilburg waren groot. Al op woensdag 25 oktober moesten de tanks, die voor de Oude Ley lagen, de opmars staken, omdat zij de tocht door het drassige gebied niet konden maken. De open landbouwgrond kon bovendien geen dekking bieden aan de infanterie, die zodoende in groot gevaar moest opereren. De Duitsers maakten goed gebruik van de natuurlijke barrières, vooral van de Oude- en Nieuwe Ley. Alle bruggen in de omgeving van Tilburg werden opgeblazen. Fel Duits mitrailleurvuur zorgde voor een levensgevaarlijke onderneming, in het bijzonder omdat de gehele brigade te voet verder moest. De verdere opmars richting Tilburg verliep daarom ook moeizaam.²⁰

¹⁸ A.J. VAN DER AA, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden* 11 (Gorinchem 1848) 215-216.

¹⁹ DE JONG, *Het Koninkrijk* 10a, 435.

²⁰ H.A.R. SMIDT, *Koninklijke Nederlandse Brigade Prinses Irene – Garderegiment Fuseliers Prinses Irene, 1941-1991* (Schalkhaar 1991) 33, en L.R. VAN VLIET, *Om nooit te vergeten. Authentieke schets van de voormalige Koninklijke Nederlandse Brigade “Prinses Irene”* (Den Haag 1985) 150.

Een extra moeilijkheid in het betreden van dit gebied, was het ontbreken van goed kaartmateriaal bij de Geallieerde troepen. Op 26 oktober, de derde dag van de aanval, werd pas een kaart buitgemaakt van de Duitse artilleriestellingen.²¹ Een voordeel voor de Geallieerden was het onder de wapenen brengen van de Koninklijke Nederlandse Brigade “Prinses Irene”. In de brigade waren veel militairen opgenomen, die tijdens en voor de mobilisatie in Zuid-Nederland werkzaam waren geweest, zoals ook mijn overgrootvader, adjudant Hendrikus Johannes Gertsen (1886-1970), die vanaf 1923 zelfs in Tilburg had gewoond. Het gebied rondom Tilburg was voor hem en andere oud-inwoners van de stad goed bekend. Het is dan ook goed mogelijk dat deze militairen zijn ingezet bij de verkenning van het land.

Broekhoven

Het zwaartepunt in de aanval lag in het buurtschap Broekhoven, het industrieel centrum van de stad. Gelegen aan de Nieuwe Ley aan de zuidoostzijde van de stad, was Broekhoven het belangrijkste punt in de aanval op Tilburg. Waarom juist Broekhoven het zwaartepunt was in de strijd, heb ik in mijn onderzoek helaas niet kunnen ophelderen. Ik kan geen definitief uitsluitsel geven, maar kan slechts een aantal suggesties doen: opsommingen van ontdekkingen uit mijn eerder weergegeven onderzoek.

De wijk Broekhoven was het industrieel centrum van de stad Tilburg. Gelegen aan twee natuurlijke barrières, de Nieuwe Ley in het zuiden en het Wilhelminakanaal in het oosten, lag het aan de rand van de stad. Door de wijk liep de weg, die vanuit het centrum van Tilburg naar het even verderop gelegen dorp Hilvarenbeek leidde, waar de Prinses Irene Brigade op 24 oktober haar uitvalsbasis had. Deze weg werd met een brug over het riviertje geleid en was zo een van de weinig mogelijke overgangspunten de stad in. Bovendien was de aanval op Broekhoven een betere ingang aan de zuidzijde van de stad, dan wanneer de zuidwestzijde werd binnengetrokken. De wijk Broekhoven lag relatief dicht bij het centrum, Tilburg was inmiddels verder naar het westen uitgegroeid, waardoor een niet-wenselijke stadsoorlog zou moeten worden gevoerd. Als laatste reden zou de optrekkende beweging van de 46^e Brigade richting Koningshoeven hebben geteld. Wanneer bij Broekhoven door de Prinses Irene Brigade werd aangevallen, werd een cordon gesloten met de Britse troepen die een klein stuk oostelijker optrokken.

De Duitse verdediging had zich geconcentreerd op het zuiden, aangezien de geallieerde troepen vanuit België zouden optrekken richting Tilburg. Al eerder waren de troepen vanuit Goirle de stad Tilburg op anderhalve kilometer genaderd, maar ongenadig hard teruggeslagen. Deze aanval vond juist aan de zuidwestzijde van de stad plaats. Met het bevrijden van Eindhoven zou de nieuwe golf van geallieerde aanvallen logischerwijze uit oostelijke hoek komen, na de val van Oirschot en het verlaten van Hilvarenbeek verschanste de Duitse bezetter zich dus in het zuidoostelijk punt van de stad Tilburg, waar een aanval het best mogelijk was.

²¹ SMIDT, *Prinses Irene*, 34.

4

Een hoofdrol voor de Irenebrigade

Feit of mythe?

Of de Koninklijke Nederlandse Brigade “Prinses Irene” de stad Tilburg heeft bevrijd, is een discussie die waarschijnlijk altijd zal blijven plaatsvinden. Na de oorlog is het standbeeld van de *Vaandeldrager* geplaatst op de Ringbaan-Zuid, op een centrale plaats op de Tilburgse stadsring. Deze vaandeldrager is het beeldmerk van de Irenebrigade. Een bronzen *bagpiper* op het Stadhuisplein is een dankbetuiging aan de 15^e Schotse Divisie. De commandant van de 15^e divisie ‘gunde’ de eer van de bevrijding aan de Irenebrigade, en spoedig na de bevrijding werd de Nederlandse brigade officieel erkend als bevrijder van de stad. De eerste om als bevrijder door de stad te rijden, was echter een brigade van de 15^e Divisie. Wat was de rol van de Irenebrigade? Heeft de Koninklijke Nederlandse Brigade “Prinses Irene” daadwerkelijk een hoofdrol vervuld in de bevrijding van de stad Tilburg, of was dit een naoorlogse veteranenmythe?

Verloop van de oorlog voor de Brigade

Nederlandse militairen waren vanaf 10 mei 1940 via Brabant en Zeeland via België en Duinkerken naar Engeland getrokken. Daar voegden zich tot juni 1944 nog een groot aantal Engelandvaarders bij de Nederlandse eenheden; mannen die vaak onder de meest barre omstandigheden vanuit het door de Duitsers bezette Nederland naar Engeland waren overgekomen.²²

Op 11 januari 1940 werd de Koninklijke Nederlandse Brigade in Engeland opgericht. In 1941 kreeg de brigade, nadat deze was getraind en een professionele eenheid was geworden, de naam “Prinses Irene”. Op 27 augustus 1941 overhandigde koningin Wilhelmina, in bijzijn van prins Bernhard, het vaandel aan de Koninklijke Nederlandse Brigade “Prinses Irene”. Ten tijde van de plechtige overhandiging bestond de brigade uit zo’n 1600 man, een jaar later uit nog slechts 1300. De taak van de brigade, bevrijding van Nederland, lag voor velen te ver weg om het moreel hoog te houden. Er vertrokken onderdelen naar Indië of naar de Engelse commando-eenheden, die wel in actie kwamen. In 1943 werd de brigade gereorganiseerd en onderverdeeld in drie gevechtsgroepen. Later dat jaar werd de brigade onder de XXIe legergroep van generaal Montgomery geplaatst, speciaal uitgerust voor de invasie van Europa. In augustus 1944 was het eindelijk zover: de brigade mocht vertrekken naar Europa. De koningin memoreerde:

²² SMIDT, *Prinses Irene*, 6-14.

“Nu gij op het punt staat daadwerkelijk aan de strijd deel te nemen voor de bevrijding van het Vaderland, wens ik een kort woord tot U te richten.

Vier jaren hebt Gij dit grote ogenblik verbeid, bijna vier jaren hebt gij U voorbereid tot de taak die U te wachten staat; jaren die niet alleen zullen blijken van nut te zijn geweest, maar zij hebben ook een geest van kameraadschap en van onderling vertrouwen gekweekt die U in moeilijke ogenblikken, die U wellicht te wachten staan, onontbeerlijk zijn.

Schouder aan schouder strijdend met Onze bondgenoten gaat gij thans het Vaderland bevrijden van overheersing en dwingelandij. Moge deze gedachten aan Uw daden steeds de bezieling geven, die U, tezamen met Onze bondgenoten, als overwinnaars uit den strijd zullen doen treden.”²³

Op 8 augustus 1944 landden 1205 mannen, 274 motorvoertuigen, 83 motoren en 4 fietsen in Normandië. Na anderhalve maand vechten in het Normandische St. Côme, Pont Audemer en het Belgische Beeringen maakt de brigade zich op voor de bevrijding van Nederland.

In de nacht van 20 op 21 september werd Nederland bereikt. Op 22 september werd de brug bij Grave door de brigade overgenomen van de Britse en Amerikaanse troepen. Na een kleine maand werd de brigade teruggeroepen naar Brabant, in de omgeving van Eindhoven. Tussen 17 en 24 oktober vocht de brigade ten zuiden van het Wilhelminakanaal, tussen Best en Oirschot.

Verloop van de slag om Tilburg

In de avond van de 24 oktober 1944 bereikte de Prinses Irene Brigade Hilvarenbeek. De Brigade was onder bevel gesteld van de 15^e Schotse Divisie van Generaal-majoor Colin Barber, die de aanval in de morgen van 25 oktober inluidde. De Irenebrigade naderde de stad vanuit het zuiden, bij Broekhoven; de andere onderdelen van de divisie zouden uit oostelijke richting Tilburg naderen.²⁴

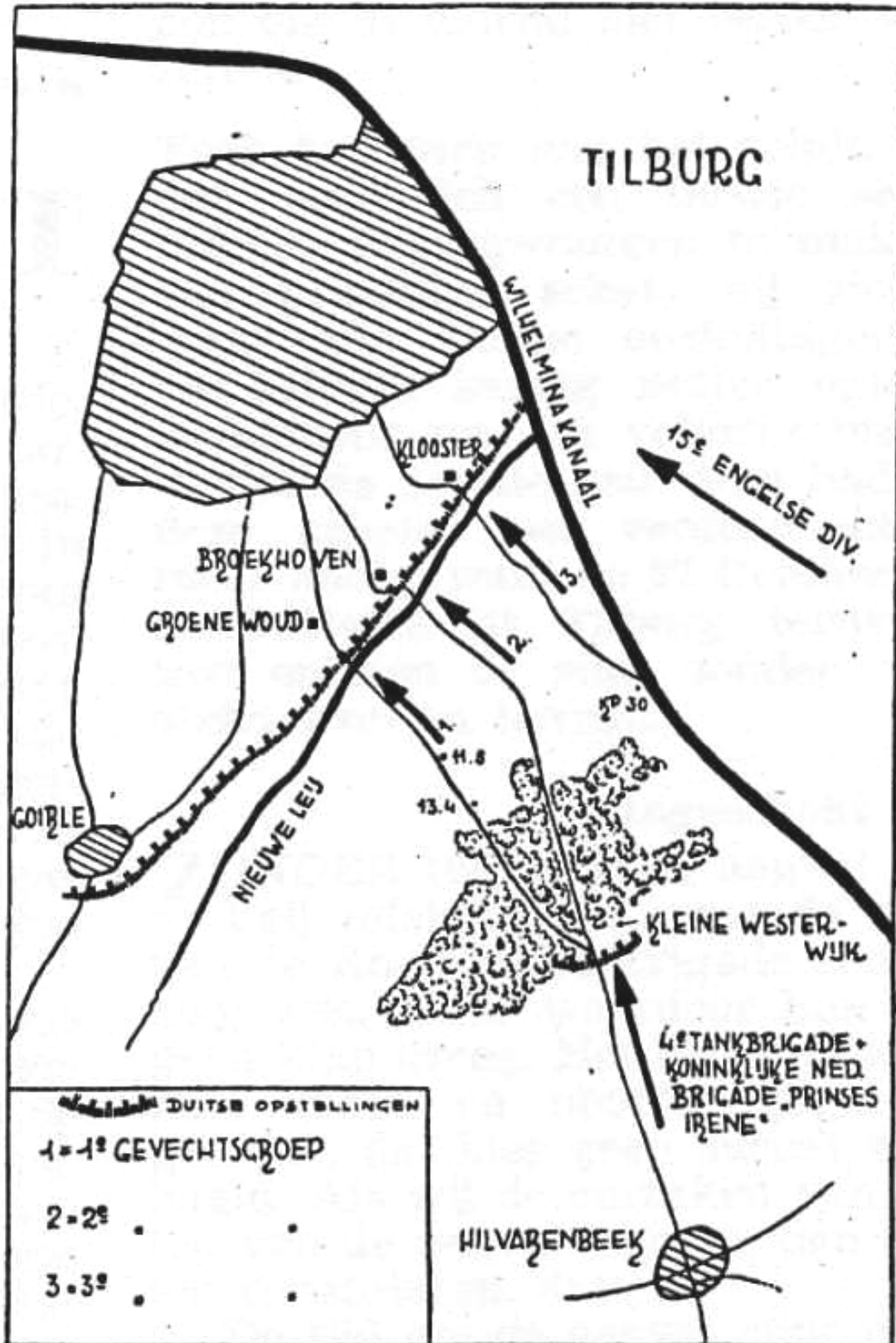
25 oktober

25 oktober 1944 was een vruchtbare dag voor de Geallieerden. De 53^e Engelse Divisie trok Den Bosch binnen, de 7^e Engelse Pantserdivisie bewoog zich in de richting van Vught en de 51ste Engelse Divisie trok westwaarts vanuit Boxtel. Het belangrijkste voor dit verhaal is echter de opmars van de 15^e Schotse Divisie, onder welk commando ook de Prinses Irene Brigade was geplaatst, in de richting van Tilburg.

In de vroege morgen van 25 oktober trok de Irenebrigade om half acht op vanuit Hilvarenbeek in de richting van Tilburg. De opdracht die werd meegegeven was duidelijk: er moest een stevige uitgangsstelling op of bezuiden Broekhoven worden opgesteld. Hiertoe had de Brigade de beschikking over 1200 manschappen, die in drie gevechtsgroepen waren verdeeld. De verkenningsafdeling vormde de spits van de Brigade. Hoewel de opmars vrij rustig verliep, stuitten de verkenningstroepen op anderhalve kilometer voor Broekhoven op Duitse antitankposities. Het Duitse antitankgeschut vernielde twee van de

²³ VAN VLIET, *Om nooit te vergeten*, 107-108.

²⁴ SMIDT, *Prinses Irene*, 33.

Afb. 2: Situatie op 25 oktober 1944, de Irenebrigade rukt op naar Tilburg.
(van: Prinsesirenebrigade.nl)

vier tanks van de Brigade. De infanterie trok met de overgebleven twee tanks op tot de Oude Leij, daar aangekomen kwamen de troepen onder zwaar Duits mitrailleurvuur te liggen.²⁵ De Duitse troepen binnen de vesting waren sterk en goed bewapend, maar het moreel was laag, zo blijkt uit de herinnering van veteraan Henri Houben:

“Even voor Tilburg kregen we de eerste tegenstand, bij een klein riviertje, we komen bij een sloot, ik hoor wat ritselen, schiet met m’n geweer er tussenin en ineens hoor ik roepen: “Nicht schiessen. Nicht schiessen.” Zonder dat ik ’t wist, had ik die mitrailleurcommandant neergeschoten. We zijn daar in de val gelopen van een mitrailleurpost en nog roepen ze: “Nicht schiessen!” Die lui waren oorlogsmoe!”²⁶

Al voor de ochtend was begonnen hadden de Duitsers alle stellingen tussen Hilvarenbeek en Broekhoven verlaten, net als ze de Trappistenabdij Koningshoeven ten oosten van Tilburg de geallieerde troepen cadeau deden. De “Vesting Tilburg”, waarin ze zich terugtrokken, werd goed verdedigd. Conform Hitlers eis niet over te geven, gaf de Wehrmacht de strijd om de stad niet op. Om 11 uur werden de bewoners van de IJclubweg, tussen het Wilhelminakanaal en het Leypark, geëvacueerd, omdat terecht verwacht werd dat hier het krijgsgeweld zou plaatsvinden.²⁷

De 1200 manschappen van de Irenebrigade, die werden ondersteund door artillerie en tanks van de Britse 4^e Pantserbrigade, hadden in totaal de sterkte van een bataljon. De Duitsers, die zich hadden ingegraven in de stad Tilburg, gewapend met zware artillerie en antitankgeschut, waren twee bataljons sterk, een maat te groot voor de Irenebrigade, zoals later zou blijken. Om 12 uur werd het drassige gebied voor de stellingen bereikt, zoals in hoofdstuk twee al gemeld. De spits van de colonne kwam onder vuur te liggen en de tanks moesten achterblijven. De infanterie trok verder op richting Broekhoven.²⁸

Het centrale gedeelte van de Brigade, de Gevechtsgroep II, probeerde de Oude Ley te bereiken met behulp van de inmiddels onbruikbare tanks en de staande artillerie, met als extra steun haar eigen zware wapens. Na veel Duitse weerstand groef de tweede gevechtsgroep zich in, nu er meer steun nodig bleek. Een tweede poging werd echter snel gedaan; de stellingen van de Duitsers voor de Oude Ley werden ingenomen, maar al snel moest de gevechtsgroep zich weer ingraven. De derde aanval, die volgde, werd later beschouwd als een heuse kamikazepoging. De Gevechtsgroep II trok over de Oude Ley, waar deze op het gebied tussen de beide stroompjes (Oude en Nieuwe Ley) terechtkwam. Hier vond echter een moordend Duits vuur plaats, waardoor moest worden teruggetrokken, terug over de Oude Ley op 200 meter van de rivier. In de avond werd de actie gestaakt.²⁹ Veteraan Maut de Brauw memoreerde later:

²⁵ DE BEER & PEETERS, *Uitzinnige vreugde*, 56, en VAN VLIET, *Om nooit te vergeten*, 150.

²⁶ Hanny S.R. MEIJLER, *Ik zou wéér zo gek zijn. Mannen van de Irenebrigade* (Amsterdam 1984) 186.

²⁷ DE BEER & PEETERS, *Uitzinnige vreugde*, 56, en DE JONG, *Het Koninkrijk 10a*, 438-39.

²⁸ DE BEER & PEETERS, *Uitzinnige vreugde*, 56.

²⁹ *Ibidem*, 57.

“Tilburg, dat was voor mij einde van 't verhaal. We werden ingezet op een verkennende route naar Tilburg toe. De Engelsen hadden daar moeilijkheden. Bij die verkenning stootten wij op versperringen die de moffen hadden opgeworpen. (...) Die verkenning bracht ons steeds dichterbij de vijandelijke linies, er kwam meer vuur. Op een gegeven moment liepen we vast bij de Ley, vlak bij Tilburg, daar konden we niet overheen en 't was maar zo een klein riviertje.”³⁰

De drie acties bleven niet zonder kritiek. De commandant van de Irenebrigade, luitenant-kolonel A.C. de Ruyter van Stevenink (1895-1949), bleef volharden in zijn wens de Nieuwe Ley over te steken en zelf de stad Tilburg te bereiken, in principe een nobel doel. In de strijd vielen dan ook drie doden, zij sneuvelden allemaal tijdens het optrekken in de richting van Broekhoven. Dat dit naderhand veel frustratie heeft opgeleverd bij de veteranen, is dan ook niet vreemd. Een van de veteranen, Jack van Golen, uitte zijn kritiek ver na de oorlog:

“De Ruyter van Steveninck was artillerist, wist geen moer van infanterie, hij verdomde het daar ook iets van te leren. Bij de eerste aanzet tot de bevrijding van Tilburg (Broekhoven) ondernam de brigadecommandant met de 1ste unit de aanval langs de weg uit het zuiden. Nadat die was vastgelopen en teruggetrokken, herhaalde hij dit met een andere unit, langs dezelfde weg. Aanval mislukte, de unit werd 's nachts teruggetrokken. In strijd met alle militaire opvattingen probeerde hij 't voor de derde keer. Toen was het Duitse artillerie- en mortiervuur zodanig ingeschoten dat van vooruitkomen geen sprake meer was.”³¹

26 oktober

Om half zeven 's ochtends zette de Irenebrigade weer een nieuwe aanval in, nu op een breder front. De volledige brigade, met tanks en artillerie, werd ingezet. De Gevechtsgroep III bereikte de Oude Ley, tegenover het Leypark, en stak in de dichte mist de stroom over. Toen de mist optrok, zetten de Duitsers de tegenaanval in. Het peloton, dat de overkant had bereikt, moest zich weer over de Oude Ley terugtrekken. Ook de Gevechtsgroep I, die ten westen van de derde groep vocht, kon haar zojuist verworven posities niet behouden en moest zich terugtrekken. Om 12 uur werden de aanvallen gestopt en moest men zich terugtrekken op de uitgangsstellingen.³²

In de middag volgde eindelijk goed bericht. Een Duitse militair, die krijgsgevangen werd genomen, had een schets bij zich, waarop de Duitse stellingen stonden aangegeven. De artillerie maakte hier goed gebruik van, getuige het grote aantal Duitse slachtoffers, dat na de artilleriebeschietingen in de vesting Tilburg viel.³³

Een andere positieve wending, wellicht nog veel beter voor het verloop van de bevrijding, waren de berichten over een op handen zijnde terugtrekking van de Duitsers uit Tilburg, die de komende nacht zou volgen. De overgebleven troepen in de stad zouden de Geallieerde aanval moeten remmen, om de

³⁰ MEIJLER, *Ik zou wéér zo gek zijn*, 183.

³¹ MEIJLER, *Ik zou wéér zo gek zijn*, 181.

³² DE BEER & PEETERS, *Uitzinnige vreugde*, 58.

³³ Ibidem, 58, en SMIDT, *Prinses Irene*, 34.

overige troepen een veilige aftocht te kunnen verzorgen. De Duitsers voerden een hardnekkig achterhoedegevecht bij Broekhoven, om zoveel mogelijk manschappen te kunnen evacueren. Doordat 's-Hertogenbosch was bevrijd, dreigden de Duitse militairen nu ook te worden ingesloten vanuit Noordelijke richting. De volgende nacht, van 26 op 27 oktober, drong De Ruyter van Steveninck bij de Britse legerleiding aan op een hervatting van de aanval, om zo zelf de laatste Duitsers uit Tilburg te kunnen verdrijven. Generaal-majoor Colin Barber, commandant van de 15^e Schotse Divisie, vond de situatie echter te onzeker en besloot de aanval door sterkere troepen te laten voortzetten, tot groot ongeloof en verdriet van de manschappen van de Irenebrigade.³⁴

27 oktober

Omstreeks 3 uur 's nachts vertrokken de Duitse troepen uit Tilburg, een spoor van vernieling achterlatend. Belangrijke infrastructuur werd vernield, zoals de elektriciteitscentrale en gasfabriek. Ook de installatie van de watertoren werd door het Duitse Sprengcommando onklaar gemaakt. Hoewel de Duitsers grotendeels de stad hadden verlaten, kwamen zij omstreeks 11 uur 's ochtends terug naar de stad, waar het front weer werd opengebroken. De stellingen aan de Zuid- en Oostkant werden in bezit genomen, het vuur werd geopend in de richting van Broekhoven en Koningshoeven. Diverse Duitse granaten kwamen terecht op de stad Tilburg.

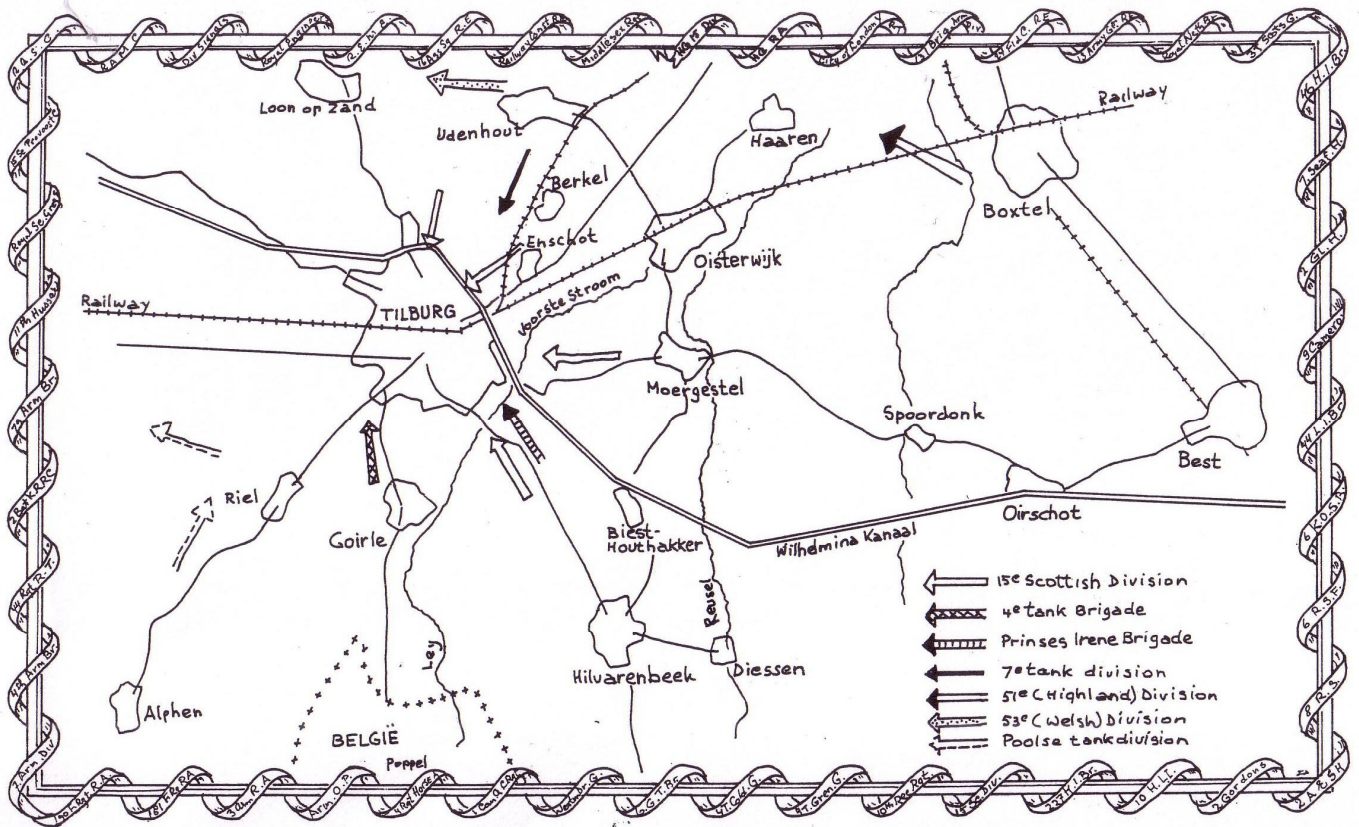
De volgende dag was, logischerwijze, een grote desillusie voor de strijdkrachten van de Brigade. Hoewel al het veldwerk door de Nederlandse militairen was gedaan, maakte generaal-majoor Barber de keuze de bevrijding van Tilburg aan de 15^e Schotse Divisie over te laten. De 44^e Brigade was al op 26 oktober naar de oude stellingen van de Irenebrigade in Hilvarenbeek getrokken, en loste nu de Brigade af in de stellingen voor Broekhoven.³⁵

Om 7 uur moest de Irenebrigade zich, gedwongen door het commando van de 15^e Divisie, terugtrekken naar Straatakkers en Poppel in België. Alleen de artillerie van de Brigade mocht achterblijven, om de Britse troepen te ondersteunen in hun laatste gevechtshandelingen in de stad Tilburg. De kans om Tilburg als bevrijders binnen te trekken, was de Brigade hiermee ontnomen. Dat een aantal Irenemannen op 4 november mocht deelnemen aan een grote parade door de stad, die werd bijgewoond door Prins Bernhard en het stadsbestuur, kon de wond niet helen. Tijdens de parade werden lovende woorden gesproken over de inzet van de brigade, die tijdens de aanval op Tilburg vijf doden en vijftig gewonden te betreuren had gehad.³⁶

³⁴ DE BEER & PEETERS, *Uitzinnige vreugde*, 58, en Smidt, *Prinses Irene*, 34.

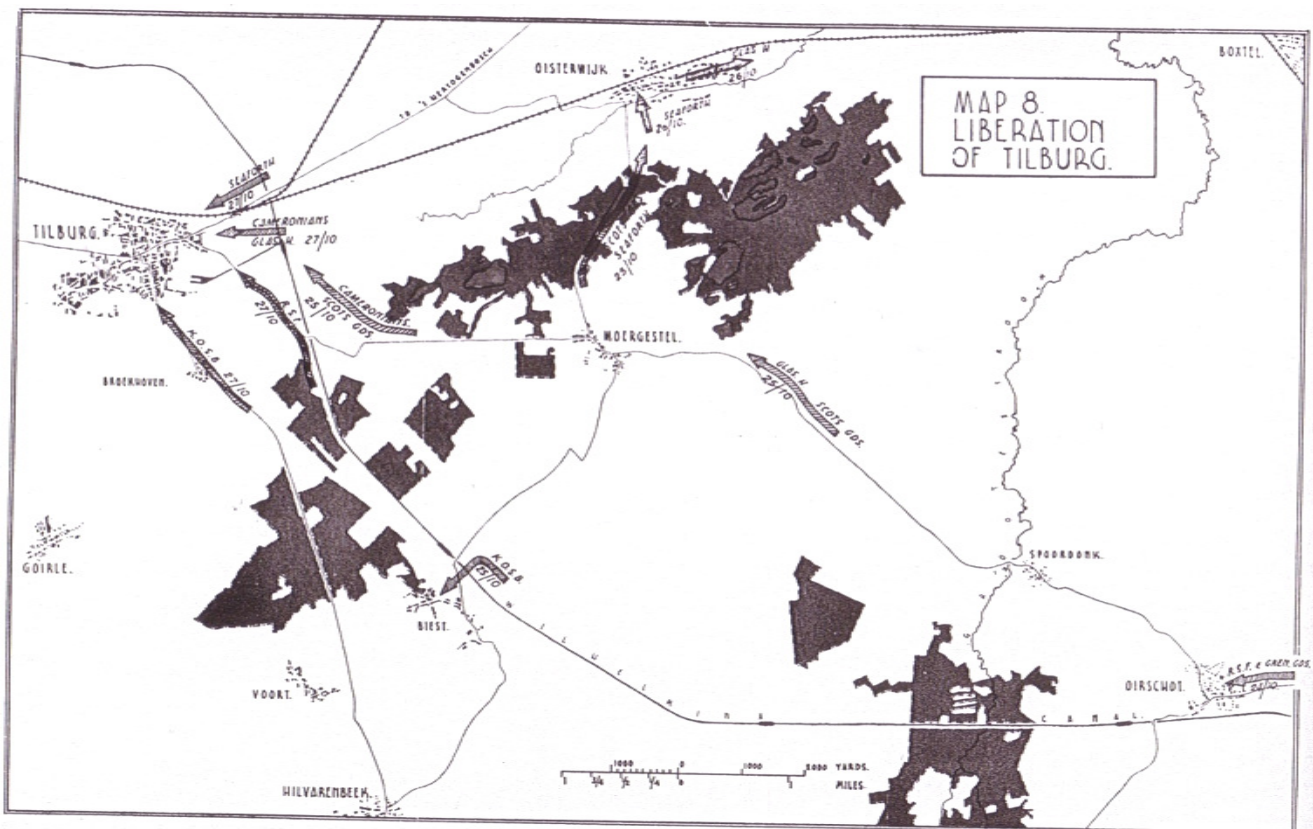
³⁵ DE BEER & PEETERS, *Uitzinnige vreugde*, 59-60.

³⁶ Jan HOF, *Tussen paard en pantser. Jhr. J.J.G. Beelaerts van Blokland (Brig. Gen. b.d.) De cavalerie, het verzet en de Pr. Irene Brigade* (Kampen 1990) 136, en Van Vliet, *Om nooit te vergeten*, 152.

Afb. 3: Geallieerde opmars naar Tilburg, 24 - 27 oktober 1944

(Uit: Theo Dekker, *Tilburgs bevrijding beschreven door de bevrijders* (Tilburg 1999) 11)

Afb. 4: De regio Tilburg in bevrijdingstijd. De opmars van de Irene Brigade is niet weergegeven; die van de King of Scottish Borderers (bataljon 44^e Regiment) wel. (Uit: de Beer & Peeters, *Uitzinnige vreugde*, 72)

Interventie van de gehele 15^e Highland Divisie

De Irenemannen waren niet de enige Geallieerde manschappen, die in de laatste dagen van oktober '44 de stad Tilburg naderden. Zoals eerder gemeld trokken op 25 oktober de Geallieerde troepen richting Vught, Den Bosch en vanuit Boxtel het Brabantse land in. Op die 25^e oktober gebeurde er in de regio Tilburg nog meer dan alleen de opmars van de Prinses Irene Brigade. In deze paragraaf een korte opsomming van de krijgsverrichtingen van de 15^e Divisie in de omgeving van Tilburg in de dagen van de bevrijding.

De gehele 15^e Schotse Divisie van generaal-majoor Barber werd ingezet om op te trekken in de richting van Tilburg. Binnen deze 15^e Divisie vielen het 15^e Scottisch Reconnaissance Regiment, de 44^e Lowland Brigade, de 46^e Highland Brigade en de 227^e Highland Brigade. Bovendien waren drie Field Artillery Regimenten (131^e, 181^e en 190^e), het 97^e Anti Tank Regiment en het 119^e Light Anti Aircraft Regiment onderdeel van de divisie. De 4^e Pantser Brigade opereerde op de linkerflank, ten zuiden van Tilburg, en de Koninklijke Nederlandse Brigade "Prinses Irene", zoals gezegd, op de rechterflank. In het kort worden in onderstaand overzicht de krijgshandelingen van de diverse brigades voor 27 oktober aan de orde gebracht. De uitgangspositie van de divisie was het gebied tussen Oisterwijk en Moergestel in het westen, en Best in het oosten. Vanuit de richtingen Oirschot en Hilvarenbeek werden de aanvallen op Tilburg uitgevoerd.³⁷

De belangrijkste bijdrage aan de Oostzijde van Tilburg werd geleverd door de 46^e Highland Brigade. Op 25 oktober startte de brigade bij Best, om via Oirschot en SpoorDonk naar Moergestel op te trekken. Van daaruit zouden Oisterwijk en Tilburg moeten worden bevrijd. Om 9 uur 's ochtends werd de tocht naar Moergestel ingezet, zonder enige Duitse tegenstand. Door oponthoud, door een vernielde brug veroorzaakt, werd pas om drie uur 's middags het dorp Moergestel bereikt, waar een uitzinnige bevolking de bevrijders stond op te wachten. Twee bataljons van de 46^e Brigade krijgen gelijktijdig opdracht om zich bij de abdij Koningshoeven aan de oostkant van Tilburg in te graven. Van daaruit moesten de intacte bruggen over het Wilhelminakanaal worden ingenomen, hetgeen mislukte door een Duitse patrouille. 's Nachts werden de bruggen door de Duitsers opgeblazen. Op de avond van 25 oktober vonden de eerste gevechten om Oisterwijk plaats, een tegenslag voor de bevrijders. Het dorp was aangewezen om als basis te dienen voor de bevrijding van Tilburg.³⁸

Op 26 oktober begonnen de Geallieerde aanvallen om zes uur met de bevrijding van Oisterwijk. Rond negen uur waren de Duitsers uit het dorp verdwenen, waarna de bevrijding van Tilburg kon worden ingeleid. De oostelijke toegangsweg naar de stad was nu vrij van Duitse tegenstand.³⁹ Gelijktijdig trok de 44^e Lowland Brigade vanuit Hilvarenbeek op richting Broekhoven, waar deze de stellingen van de Prinses Irene Brigade moest overnemen. Door de bewegingen van de 44^e en 46^e Brigade was Tilburg ingesloten

³⁷ DE BEER & PEETERS, *Uitzinnige vreugde*, 55.

³⁸ Ibidem, 56-59, en Rozenbeek, *Tilburg als militaire stad*, 89-90.

³⁹ DE BEER & PEETERS, *Uitzinnige vreugde*, 60.

vanuit het Zuiden en het Oosten. Een andere positieve wending was de snelle opmars van de 7^e Pantserdivisie door het Brabantse land. De divisie opereerde aanvankelijk ten noorden van de 15^e Divisie, maar kon snel doorstoten tot in Udenhout, waarmee een front ten noorden van Tilburg voor het grijpen lag. De Duitse 256^e Volksgrenadierdivisie kreeg de opdracht de stad te verlaten en zich ten noorden van Tilburg terug te trekken.⁴⁰

Op 27 oktober verlieten de Duitsers om elf uur de stellingen aan de zuidrand van de stad, en verzamelden zich bij Koningshoeven, het Leijpark en Broekhoven in het oosten en zuidoosten van de stad. Een half uur later kwamen zij oog in oog te staan met de 44^e Brigade, die tot grote verrassing van de Duitsers was opgetrokken van de stellingen van de Irenebrigade naar Koningshoeven. De Duitsers waren snel van het strijdtoneel verdwenen. Om 13.00 uur verkenden manschappen van de 44^e Brigade de stad, om een uur later via Koningshoeven de stad binnen te trekken. De Duitsers hadden inmiddels de stellingen in Broekhoven verlaten, hetgeen niet bekend was bij de geallieerden, die de stad met artillerievuur bestookten. Enkele NSB'ers zouden de Britten hebben verteld, dat de stad nog vol Duitsers zat, hetgeen leidde tot veel burgerdoden bij dit laatste bombardement.⁴¹

Rol van de Irenebrigade

Na het aflossen van de Irenebrigade, op 27 oktober, duurde de strijd om Tilburg nog maar een halve dag. De 44^e Brigade kreeg zo de lof; zij waren de bevrijders van Broekhoven geweest. Doordat deze Britse brigade beter uitgerust was, kon de stad zonder veel bloedvergieten worden ingenomen. Dat is de visie die de jaren na de oorlog overheerst bij de historici, die de bevrijding van Tilburg beschrijven. De rol van de Irenebrigade is in de loop der tijd geheel ondergesneeuwd, ware het niet dat de veteranen de herinnering aan hun oorlogsdaden in leven hebben gehouden. Er moet een middenweg worden gezocht tussen de rol van de 44^e Brigade, zoals deze na de oorlog werd uiteengezet: heroïsche militairen, die de bevrijding van Tilburg hebben overgenomen van het Nederlandse bewapende kneutervolk, en die van de Irenebrigade: twaalfhonderd vaderlandse helden, die de Duitsers hebben verslagen ten zuiden van Tilburg, maar door de Britse commandant van hun glorieuze opmars door de stad zijn weerhouden en tijdig werden vervangen door een Brits regiment.

De rol van de gehele 15^e Divisie, onder welk commando ook de Prinses Irene Brigade was geplaatst, is uiteraard niet te onderschatten. Vanuit het zuiden ("Prinses Irene", later 44^e Lowland) werd de stad enkele dagen onder vuur genomen, en de opmars vanuit het oosten zorgde voor een paniecreactie van Duitse zijde. Gesteund door een vlugge opmars van de 7^e Pantserdivisie ten noorden van Tilburg, waren de Duitsers gedwongen om terug te trekken ten noorden van de stad, waarmee het innemen van de stad 'piece of cake' was voor de bevrijders.

⁴⁰ DE BEER & PEETERS, *Uitzinnige vreugde*, 61, en Roozenbeek, *Tilburg als militaire stad*, 90-91.

⁴¹ DE BEER & PEETERS, *Uitzinnige vreugde*, 62-68, en Roozenbeek, *Tilburg als militaire stad*, 89-91.

Maar de rol van de Irenebrigade is hierin belangrijker geweest dan door velen wordt erkend. De brigade heeft zeer zeker een essentiële rol gespeeld in de bevrijding van de stad Tilburg. Drie dagen lang werden de Duitse troepen gebonden aan de zuidzijde van de stad, die stelselmatig door de Nederlandse brigade werd aangevallen, tot kamikazeacties aan toe. Door het aanhoudende gevecht ten zuiden van de stad, had de 46^e Brigade zijn handen vrij om de opmars via Moergestel en Oisterwijk in goede banen te leiden. Dat de 44^e Brigade de Irenebrigade heeft afgelost op de laatste dag van de strijd, was niet nodig geweest. Zoals eerder gemeld: de Duitsers hadden rond elf uur al de posities aan de zuidrand van de vesting Tilburg verlaten, om de oostzijde beter te kunnen verdedigen. Dit was ook gebeurd, wanneer de Irenebrigade op de plek van de 44^e Brigade had gestaan. Het inventief handelen van die laatste brigade, de verrassingsaanval op Koningshoeven, heeft echter wel grote gevolgen gehad. Of de Irenebrigade, na drie dagen vechten vanuit dezelfde stellingen, de moed en het inzicht had gehad een nieuwe weg in te slaan, zal altijd onbekend blijven. Het is een logische beredenering, dat fris bloed nu een frisse blik op de zaken gaf en zodoende de strijd om de stad binnen een dergelijke korte tijd kon worden beslecht.

Conclusie

De Bevrijding van Tilburg en de Prinses Irene Brigade

Op het vaandel van de Koninklijke Nederlandse Brigade “Prinses Irene” staan vijf opschriften. De opschriften zijn namen van de plaatsen waar de Brigade tijdens de Tweede Wereldoorlog haar vuurdoop heeft gehad: St. Côme 1944, Pont Audemer 1944, Beeringen 1944, Tilburg 1944, Hedel 1945. Bovendien is aan het vaandel de hoogste militaire onderscheiding, de Militaire Willemsorde, bevestigd, als collectieve onderscheiding voor de mannen van de Prinses Irene Brigade. Dat Tilburg op dit vaandel staat vermeld, is geen wonder, gezien de grote inspanningen die de Brigade heeft geleverd voor de bevrijding van de stad Tilburg in oktober 1944.

Hoewel de stad Tilburg slechts een beperkte strategische betekenis had voor Nederland, was de stad voor de provincie Noord-Brabant van groot logistiek belang. Een Clausewitziaanse *Schlüssel des Landes* was Tilburg niet, wel een sleutel tot de regio. Bovendien behoorde de bevrijding van Tilburg tot de verbreding van de corridor, die de doortocht naar Nijmegen, Arnhem en later het Ruhrgebied moest verbeteren. Het gevecht om de stad heeft drie lange dagen geduurd. Door frictie – het slechte weer, het moeilijk te betreden terrein en de relatief hevige Duitse tegenstand – was het niet mogelijk de stad snel te ontzetten. De Duitsers, die later de aftocht zouden blazen, bleven vasthouden aan Hitlers bevel niet tot overgave over te gaan.

Door deze factoren besloot generaal-majoor Colin Barber, commandant van de Britse 15^e Schotse Divisie, dat de Koninklijke Nederlandse Brigade “Prinses Irene” de stad niet zelf kon en mocht bevrijden. De aftocht moest worden geblazen, om plaats te maken voor de 44^e Highland en de 46^e Lowland Brigades, die het werk van de Nederlanders overnamen. Mede door het aanhoudend gevecht, dat de Prinses Irene Brigade had geleverd, was de doortocht voor de 44^e en 46^e Brigades vrij gemakkelijk, en konden de brigades de stad Tilburg binnen een halve dag na aankomst bevrijden van het Duitse juk.

Hoe moeilijk het is, een objectief beeld te schetsen van de situatie, wanneer jarenlang de veteranen de enige bron van informatie zijn geweest, moge duidelijk zijn. Desondanks zit er een grote kern van waarheid in hun verhalen: de Prinses Irene Brigade wordt terecht geëerd als zijnde de brigade die Tilburg van de Duitsers bevrijdde, zij het met hulp van de 15^e Schotse Divisie, niet andersom.

Gebruikte bronnen

Literatuuropgave

VAN DER AA, A.J., *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden 7* (Gorinchem 1846).

VAN DER AA, A.J., *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden 11* (Gorinchem 1848).

DE BEER, Ad, en Ronald PEETERS, *Uitzinnige vreugde in een stad vol zorgen. De bevrijding van Tilburg* (Tilburg 2004).

VON CLAUSEWITZ, Carl, *On War*, ed. en vert. Michael Howard en Peter Paret (11e ed., Princeton, New Jersey, 1993).

HEUSER, Beatrice, *Reading Clausewitz* (Londen 2002).

HOF, Jan, *Tussen paard en pantser. Jhr. J.J.G. Beelaerts van Blokland (Brig. Gen. b.d.) De cavalerie, het verzet en de Pr. Irene Brigade* (Kampen 1990).

DE JONG, L., *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 10a Het laatste jaar I ('s-Gravenhage 1980).*

KLINKERT, W., 'Militaire presentie in vrede en oorlog', in: H.F.J.M. VAN DEN EERENBEEFT, *Geschiedenis van Noord-Brabant 2 Emancipatie en industrialisering 1890-1945* (Amsterdam 1997) 80-88.

MEIJLER, Hanny S.R., *Ik zou wéér zo gek zijn. Mannen van de Irenebrigade* (Amsterdam 1984).

ROOZENBEEK, H., *Tilburg als militaire stad ('s-Gravenhage 1993).*

SMIDT, H.A.R., *Koninklijke Nederlandse Brigade Prinses Irene – Garderegiment Fuseliers Prinses Irene, 1941-1991* (Schalkhaar 1991).

VAN VLIET, L.R., *Om nooit te vergeten. Authentieke schets van de voormalige Koninklijke Nederlandse Brigade "Prinses Irene"* (Den Haag 1985).

Illustratieverantwoording

Register van gebruikte afbeeldingen

DE BEER, Ad, en Ronald PEETERS, *Uitzinnige vreugde in een stad vol zorgen. De bevrijding van Tilburg* (Tilburg 2004); afbeelding titelblad en afbeeldingen 1 en 4.

Dekker, Theo, *Tilburgs bevrijding beschreven door de bevrijders* (Tilburg 1999); afbeelding 3.

Prinsesirenebrigade.nl (<http://www.prinsesirenebrigade.nl/tilburg.htm>, laatst geraadpleegd op donderdag 22 januari 2009); afbeelding 2.